

ANTIKVITÁS & RENESZÁNSZ

V.

Főszerkesztő

Vígh Éva

Szerkesztők

Lázár István

Nagyillés János

Gellérfi Gergő

Szerkesztőbizottság

Balázs Mihály • Bencze Ágnes • Darab Ágnes • Kecskeméti Gábor

Armando Nuzzo • Pataki Elvira • Simon Lajos Zoltán

Szörényi László • Takács László • Tüskés Gábor

SZEGED

2020

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

FEHÉR Bence: Újabb verses felirattöredék Daciából.....	9
ÓTOTT Noémi: Az <i>Il Tesoretto</i> forrásainak tükrében	15
DRASKÓCZY Eszter: Eszkatológia és túlvilág-ábrázolás a Dante előtti népnyelvű irodalomban: a pokol Giacomino da Verona és a Bonvesin de la Riva szerint	35
ERTL Péter: Késő császárkori <i>epitoma</i> - és <i>breviarium</i> szerzők Petrarca glosszáiban.....	67
MOLNÁR Annamária: <i>Vocavere eam preterea multis nominibus</i> : a boccacciói <i>Ops</i> nyomában.....	85
FRAZER-IMREGH Monika: Adalékok Marsilio Ficino <i>De vita</i> című művének utóéletéhez – Hogyan került a <i>De vita</i> Angliába? ...	107
VÍGH Éva: Emanuele Tesauro politikus Aesopusa	127
MÁTÉ Ágnes: Aeneas Évát veszi el: neolatin nászének Esterházy Pál és Thököly Éva menyegzőjére (1682).....	151
TÜSKÉS Gábor: A kegyelem fogalma és elmélete II. Rákóczi Ferenc <i>Confessio peccatoris</i> című művében	167

FORRÁSKÖZLÉSEK ÉS FORDÍTÁSOK

GELLÉRFI Gergő: Torkig vagyok a képmutatással – Iuvenalis 2. szatírájának fordítása	223
HAJDÚ Attila: Ailios Aristeidés Athéna istennőhöz írt próza-himnusza (<i>Or.</i> 37.).....	239
NAGYILLÉS János: Anna Maria van Schurman latin nyelvű költeményei az <i>Opuscula</i> 1652-es kiadásában	271
A kötet szerzői	307

GELLÉRFI GERGŐ

Torkig vagyok a képmutatással Iuvenalis 2. szatírájának fordítása

Iuvenalis 2. szatírája, az első olvasatra a homoszexuális férfiak, valójában viszont mindenekelőtt a képmutatás ellen íródott költemény prózai fordításának elsődleges célja a narrátor indulatainak és szatirikus gúnyjának lehető legpontosabb visszaadása.¹

Kulcsszavak: Iuvenalis, szatíra, római verses szatíra, ezüstkor, homoszexualitás

A modern olvasó számára alighanem a 2. szatíra a leginkább zavarba ejtő Iuvenalis összes költeménye közül. Fő témája a férfiak közötti homoerótikus kapcsolat. Iuvenalist elsősorban e költemény alapján nevezték és nevezik homofób költőnek, mert a jelenséggel kapcsolatos megnyilvánulásai mai szemmel nézve szélsőségesen kirekesztőek. Azonban annak szándéka nélkül, hogy a szerző apológiáját fogalmazzunk meg, két kiegészítést tennünk kell ehhez. Mindenekelőtt nem feledkezhetünk meg arról, hogy a kor kontextusában értelmezzük a verset, amely nem minden homoerótikus kapcsolatban részt vevő férfit támad, csupán azokat, akik felnőtt, szabad ember létükre passzív szerepet töltenek be egy ilyen kapcsolatban – ami alapvetően megfelel a korban uralkodó, homo-/heteroszexuális helyett aktív/passzív (avagy: férfi szerep/női szerep) dichotómiára épülő felfogásnak. Másfelől, ha egyetlen szóval akarjuk összefoglalni a 2. szatíra témáját, az nem a homoszexualitás, hanem

¹ A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

a képmutatás, ahogy azt mindenekelőtt a szatíra nyitánya és Laronia monológja egyértelművé teszi.

Ahogy az *Antikvitás & Reneszánsz* korábbi köteteiben megjelent fordítások esetében, az elsődleges célom ezúttal is az extrémkonzervatív iuvenalisi narrátor indulatainak, gondolatmenetének és szatirikus gúnyának visszaadása volt a lehető legpontosabb prózai fordítással, amíg ez nem megy az érthetőség, illetve a stílus rovására – ahol pedig igen, ott a pontos tartalmi megfelelést tartottam szem előtt. A szöveghez illesztett magyarázó jegyzetek elkészítéséhez mindenekelőtt Braund és Courtney kommentárjait, illetve Ferguson proszopográfiáját használtam.²

Források

CLAUSEN 1959 W. V. CLAUSEN (ed.), *A. Persi Flacci et D. Iuni Iuvenalis Saturae*, Oxford, 1959.

Felhasznált irodalom

BRAUND 1996 S. M. BRAUND, *Juvenal Satires Book I*, Cambridge, 1996.
 COURTNEY 1980 E. COURTNEY, *A Commentary on the Satires of Juvenal*, London, 1980.
 FERGUSON 1987 J. FERGUSON, *A Prosopography to the Poems of Juvenal*, Brussels, 1987.
 GELLÉRFI 2018 GELLÉRFI G., *Allúziós technika és műfaji hatások Iuvenalis szatíráiban*, Budapest, 2018.
 GELLÉRFI 2020 G. GELLÉRFI, *Nubit amicus: Same-sex weddings in Imperial Rome*. *Graeco-Latina Brunensia*, 25 (2020), megjelenés alatt.
 NAPPA 1998 C. NAPPA, *"Praetextati Mores": Juvenal's Second Satire*, *Hermes*, 126 (1998), 90–108.

² A szatíráról összefoglalóan ld. NAPPA (1998: 90–108); Gracchus esküvőjéről többek között GELLÉRFI (2020); a szatíra egyes szakaszaihoz GELLÉRFI (2018: 53–54 [149–151-hez]; 68–69 [2–10-hez]; 79–80 [25–28-hoz]; 86–88 [99–103-hoz]; 92–93 [1–21-hez]; 162–163 [99–100-hoz]; 178–179 [153–157-hez]; 230 [170-hez]) és az ott hivatkozott szakirodalmakat.

*D. Iunii Iuvenalis***SATVRA II**

Ultra Sauromatas fugere hinc libet et glaciale
 Oceanum, quotiens aliquid de moribus audent
 qui Curios simulant et Bacchanalia uiuunt.
 indocti primum, quamquam plena omnia gypso
 Chrysippi inuenias; nam perfectissimus horum, 5
 si quis Aristotelen similem uel Pittacon emit
 et iubet archetypos pluteum seruare Cleanthas.
 frontis nulla fides; quis enim non uicus abundat
 tristibus obscenis? castigas turpia, cum sis
 inter Socraticos notissima fossa cinaedos? 10
 hispida membra quidem et durae per bracchia saetae
 promittunt atrocem animum, sed podice leui
 caeduntur tumidae medico ridente mariscae.
 rarus sermo illis et magna libido tacendi
 atque supercilio breuior coma. uerius ergo 15
 et magis ingenue Peribomius; hunc ego fatis
 inputo, qui uultu morbum incessuque fatetur.
 horum simplicitas miserabilis, his furor ipse
 dat ueniam; sed peiores, qui talia uerbis
 Herculis inuadunt et de uirtute locuti 20
 clunem agitant. 'ego te ceuentem, Sexte, uerebor?'
 infamis Varillus ait, 'quo deterior te?'
 loripedem rectus derideat, Aethiopem albus.
 quis tulerit Gracchos de seditione querentes?

¹ Az Azovi-tenger mellett, az ismert világ peremén élő nép.

² A Kr. e. 272-ben cenzorságot viselő Manius Curius Dentatus a hagyományos római erkölcsök egyik emblematis megtestesítője – az első a hozzá hasonló erényes rómaiak szerepét öltő férfiak képmutatásának számos bizonyítéka közül.

*Iuvenalis 2. satírája***Torkig vagyok a képmutatással**

[1] A szarmaták földjén,¹ sőt a fagyos óceánon túlra szaladnék szívem szerint, valahányszor a Curiusként tetszelgő,² de bacchusi orgiában élő férfiak csak egy szót is merészelnek az erkölcsökről szólni! Először is: műveletlenek, hiába van teli a házuk Chrysippus gipszszobraival. A tökéletes az köztük, aki megveszi Aristoteles vagy Pittacus képmását, és Cleanthes-eredetikkél³ őrizteti könyvespolcát. Ne higgy az ábrázatnak! Hisz melyik utca nincs tömve szigorú tekintetű perverzekkel? Ostorozod a rútságot, de a szókratikus hímringyók közt a legismertebb luk a tiéd? Szőrös tagjaik s a karjukon burjánzó durva bozont zord lélekre utalnak, ám csupasz segglyukukon nevetve metszi ki az orvos a duzzadt aranyeret. Ritkán szólnak, imádnak hallgatni, szemöldöküknél is rövidebb a hajuk. Így aztán még Peribomius⁴ is igazabb és őszintébb náluk; e kórságot sorscsapásnak tudom be, ha már nézésed és járásod elárulja. Az ilyenek nyíltsága méltó a szánalomra, örült vágyuk megbocsátást érdemel. A hitványabbak azok, kik herculesi szavakkal támadják ugyan az ilyesmit, de alig fejezték be az erkölcsi szónoklatot, máris a farukat riszálják.

[21] „Téged tiszteljelek, seggrázó Sextus?” – kérdi a rosszhírű Varillus. „Mivel vagyok én rosszabb nálad?” Az nevensen a sántán, kinek egyenes a lába, s az etiópon, ki hófehér! Mégis ki túrné, ha Gracchusék panaszkodnának a pártütésre?⁵

³ Chrysippos és Kleanthés jeles sztoikus filozófusok, a mytilénéi Pittakos a hét bölcs egyike.

⁴ Feltehetőleg nem konkrét személyt jelöl, csupán egy kultikus asszociációt keltő név (gr. περι + βωμός = az oltár körül).

⁵ Sextus és Varillus nem azonosítható, a Gracchusok alatt viszont a köztársaságkori Gracchus-testvérek értendők: az elsősorban földtörvényéről ismertté vált Tiberius Gracchus és öccse, a szintén néptribunusi hivatal viselő Caius.

quis caelum terris non misceat et mare caelo si fur displiceat Verri, homicida Miloni, Clodius accuset moechos, Catilina Cethegum, in tabulam Sullae si dicant discipuli tres? qualis erat nuper tragico pollutus adulter concubitu, qui tunc leges reuocabat amaras	25 30
omnibus atque ipsis Veneri Martique timendas, cum tot abortiuus fecundam Iulia uuluam solueret et patruo similes effunderet offas. nonne igitur iure ac merito uitia ultima fictos contemnunt Scauros et castigata remordent? non tulit ex illis toruum Laronia quendam clamantem totiens 'ubi nunc, lex Iulia, dormis?' atque ita subridens: 'felicia tempora, quae te moribus opponunt. habeat iam Roma pudorem: tertius e caelo cecidit Cato. sed tamen unde haec emis, hirsuto spirant opobalsama collo quae tibi? ne pudeat dominum monstrare tabernae. quod si uexantur leges ac iura, citari ante omnis debet Scantinia. respice primum et scrutare uiros, faciunt nam plura; sed illos defendit numerus iunctaeque umbone phalanges. magna inter molles concordia. non erit ullum exemplum in nostro tam detestabile sexu. Tedia non lambit Cluuiam nec Flora Catullam: Hispo subit iuuenes et morbo pallet utroque.	35 40 45 50

⁶ Gaius Verres: Szicília propraetora, múkincsrablásait Cicero ellene mondott beszédei tették hírhedtté.

⁷ Titus Annius Milo: Cicero szövetségese, Kr. e. 52-ben Clodius meggyilkolásáért száműzték Rómából.

⁸ Publius Clodius Pulcher: szexuális szabadosságáról is ismert egykori néptribunus, Cicero ádáz ellensége.

⁹ Lucius Sergius Catilina: előkelű származású politikus és hadvezér, aki összeesküvést szőtt a konzulságot viselő Cicero és más prominens személyek meggyilkolása, s az erőszakos hatalomátvétel céljából.

¹⁰ Gaius Cornelius Cethegus: az összeesküvés egyik tagja, Cicero harmadik elleni beszédében kiemeli, hogy a gyilkosságokhoz használni kívánt fegyvereket találtak a házában.

¹¹ A három tanítvány a második triumvirátus három tagja, Octavianus, Antonius és Lepidus, akik a korábban Sulla által alkalmazott proskripció módszeréhez folyamodtak.

[25] Ki ne keverné össze az eget a földdel és a földet a tengerrel, ha Verres kárhozzatná a tolvajt,⁶ Milo meg a gyilkost,⁷ ha Clodius vádolná a házasságtörőket,⁸ Catilina⁹ pedig Cethegust,¹⁰ vagy ha Sulla névsora ellen emelne szót három tanítványa?¹¹ Na, épp ilyen volt minap a gaz csábító, ki tragikus bujasága mocskában fetrengve élesztette fel a mindenki, még Venus és Mars számára is rémisztő, keserű törvényeket,¹² miközben Iulia tömérdek magzatelhajtóval telt méhe szétnyílt, s nagybátyjára emlékeztető darabkákat ontott magából.¹³ Hát akkor nem méltán, nem teljes joggal vetik meg az ál-Scaurusokat¹⁴ még a legelvetemültebb bűnösök is, s marnak vissza, ha ostorozzák őket?

[36] Laronia¹⁵ sem tűrte tovább, hogy egyikük szigorú arccal annyiszor kiabálta, hogy „Hol hálsz épp, lex Iulia?“,¹⁶ és kacagva így felelt: „Boldog idők, melyek téged erkölcsösszé tettek! Szégyellje most már el magát Róma: a harmadik Cato pottyant ide az égből!¹⁷ De mégis, honnan vetted a balzsamot, mely szőrös nyakadról párolog?! Ne szégyelld, mutasd csak meg, kié az az üzlet! Ha már a törvényt és a jogot akarod előállítani, először a Scantaniát kellene beidézni!¹⁸ Nézd meg először a férfiakat, köztük kutakodjál, hisz többet vétkeznek; csakhogy sokan vannak, s pajzsuk mögé bújva alakzatban védik magukat. Nagy az összhang a meleg férfiak között. Bezzeg a mi nemünknek egyetlen ily gyalázatos példája sem lesz! Tedia nem nyalja Cluviát, Flora se Catullát!¹⁹ Hispo viszont ifjak alá fekszik, s mindkét kórságtól egyszerre sápad.

¹² Domitianus az erkölcsöket Augustus házasságvédelmi törvényeinek felélesztésével kívánta javítani – az istenek neve Homéros és Ovidius által is megörökített liezonjukra utal.

¹³ Suetonius tanúsága szerint Domitianus unokahúga, Iulia a tőle fogant gyermek elvetésébe halt bele.

¹⁴ Marcus Aemilius Scaurus: Kr. e. 115-ben konzul, hat évvel később censor. Bár a történetírói hagyomány kapzsiságáról és megvesztegethetőségéről is tud, többek között Cicero is elismeréssel szól róla.

¹⁵ Közelebről nem meghatározható, neve alapján előkelő származású nő (ismert konzulságot viselő Laronius is), aki vétett a lex Iulia ellen – alkalmasint fiktív.

¹⁶ *Lex Iulia de adulteriis coercendis*: Augustus Kr. e. 18-ban elfogadott törvénye, amely büntetéssel sújtja a házasságtörést és más, a családot és a társadalmat illető elvárásokkal összeegyeztethetetlen szexuális magatartásokat.

¹⁷ Az idősebb (Kr. e. 234–149) és az ifjabb (Kr. e. 95–46, az előbbi dédunokája) Marcus Porcius Cato a hagyományos római erkölcs két eszményképe.

¹⁸ *Lex Scantinia de nefanda venere*: e törvényről hiányosak az ismereteink, feltehetőleg a szabad férfiakkal folytatott homoszexuális aktusokat kriminalizálta.

¹⁹ Szexuális asszociációkat keltő nevek: Pompeius kedvenc prostituáltját Florának hívták, egy Cluvia nevű kéjő a második pun háborúról ismeretes, míg a Catulla Lesbiát idézi fel.

numquid nos agimus causas, ciuilia iura
 nouimus aut ullo strepitu fora uestra mouemus?
 luctantur paucae, comedunt coloepia paucae.
 uos lanam trahitis calathisque peracta refertis
 uellera, uos tenui praegnantem stamine fusum 55
 Penelope melius, leuius torquetis Arachne,
 horrida quale facit residens in codice paelex.
 notum est cur solo tabulas inpleuerit Hister
 liberto, dederit uiuus cur multa puellae.
 diues erit magno quae dormit tertia lecto. 60
 tu nube atque tace: donant arcana cylindros.
 de nobis post haec tristis sententia fertur?
 dat ueniam coruis, uexat censura columbas.'
 fugerunt trepidi uera ac manifesta canentem
 Stoicidae; quid enim falsi Laronia? sed quid 65
 non facient alii, cum tu multicia sumas,
 Cretice, et hanc uestem populo mirante perores
 in Proculus et Pollittas? est moecha Fabulla;
 damnetur, si uis, etiam Carfinia: talem
 non sumet damnata togam. 'sed Iulius ardet, 70
 aestuo.' nudus agas: minus est insania turpis.
 en habitum quo te leges ac iura ferentem
 uulneribus crudis populus modo uictor et illud
 montanum positus audiret uulgus aratris.
 quid non proclames, in corpore iudicis ista 75
 si uideas? quaero an deceant multicia testem.
 acer et indomitus libertatisque magister,
 Cretice, perluces. dedit hanc contagio labem
 et dabit in plures, sicut grex totus in agris
 unius scabie cadit et porrigine porci 80
 uuaque conspecta liuorem ducit ab uua.

²⁰ Mindkét mitológiai alakhoz szorosán kapcsolódik a szövév tevékenysége: Pénelopé ezzel húzta az időt hazatérő urára várva, míg Arachné vesztét az okozta, hogy szövőversenyre hívta ki Athénét.

[51] Mi talán viszünk peres ügyeket? Tanulunk mi polgárjogot? Megzavartuk csak egyszer is fórumaitokat zajongva? Kevés nő birkózik, kevesen eszik gladiátorok étkét. Ti viszont gyapjút kártoltok, majd a kész anyagot kosárcákban hordjátok, ti Penelopénél jobban, Arachnénál könnyedebben pergetitek a vékony fonáltól viselős orsót,²⁰ ahogy az a borzas ágyas tette a tuskón ülve!²¹ Jól tudjuk, miért egy szabados lett Hister egyetlen örököse, s míg élt, miért adott oly sokat menyecskéjének.²² Gazdaggá tesz, ha egy nagy ágyban harmadikként alszol. Menj csak férjhez, és hallgass: a titkokért cserébe ékszereket kapsz. És mindezek után mondanak rólunk ily szigorú ítéletet? A hollóknak kedvez a jog, s a galambokat vegzálja!”

[64] Szétszaladtak a sztoikuskák hallva e nyilvánvaló s igaz kinyilatkoztatást. Hiszen hazudott-e bármiben Laronia? De mit meg nem tesznek majd mások, mikor még te is finom szövésű női ruhát öltesz, Creticus,²³ és úgy mondd el zárbeszéded Proculák és Pollitták ellen, hogy ezt bámulja a nép? Fabulla félrelép: ítéljék el, ha úgy döntesz, sőt Carfiniát is! Ők elítélve sem öltenek majd ilyen togát! „De forró a július, megsülök...” Akkor pucéran folytasd le az eljárást! Még az elmebaj is kisebb gyalázat ennél.

[72] Hát nézd meg ezt a ruhát, melyben jogot és törvényt hirdetsz, melyben a sebektől szabdalt nép hallgat friss győzelme után, s a hegylakók is odahagyva az ekét. Mondd, te mit nem kiabálnál, ha a bíró testén látnád e ruhát? Kérdem én, illene akár egy tanúhoz is? Ó, te vad, te féktelen, a szabadság bajnoka, Creticus, átlátszol! Ragály okozta e veszedelmet, és okozza még többeknek is, ahogy a mezőn is az egész nyáját megfertőzi egyetlen rühös állat, s az egész kondát egyetlen ótvaros disznó, s a szőlőszem is elszíneződik, ha egy másik foltos szemre tekint.

²¹ Talán Antiopé történetét idézi fel, Pacuvius egy töredékében szintén a *horrida* jelzőt használja rá.

²² A latin *puella* szó arra is utalhat, hogy Hister felesége szűz maradt.

²³ Vagy Q. Caecilius Metellus Creticus, Kréta meghódítójának fiktív (hiszen a család ekkorra kihalt) leszármazottja, vagy a scholionokban hivatkozott ügyvéd, Iulius Creticus. A kontextus utóbbit sugallja, ám a katonai sikerek asszociációja miatt előbbi elképzelésnek is lehet létjogosultsága.

foedius hoc aliquid quandoque audebis amictu;
 nemo repente fuit turpissimus. accipient te
 paulatim qui longa domi redimicula sumunt
 frontibus et toto posuere monilia collo 85
 atque bonam tenerae placant abdomine porcae
 et magno cratere deam. sed more sinistro
 exagitata procul non intrat femina limen:
 solis ara deae maribus patet. 'ite, profanae,'
 clamatur, 'nullo gemit hic tibicina cornu.' 90
 talia secreta coluerunt orgia taeda
 Cecropiam soliti Baptae lassare Cotyton.
 ille supercilium madida fuligine tinctum
 obliqua producit acu pingitque trementis
 attollens oculos; uitreo bibit ille priapo 95
 reticulumque comis auratum ingentibus implet
 caerulea indutus scutulata aut galbina rasa
 et per Iunonem domini iurante ministro;
 ille tenet speculum, pathici gestamen Othonis,
 actoris Aurunci spoliū, quo se ille uidebat 100
 armatum, cum iam tolli uexilla iuberet.
 res memoranda nouis annalibus atque recenti
 historia, speculum ciuilis sarcina belli.
 nimirum summi ducis est occidere Galbam
 et curare cutem, summi constantia cuius 105
 Bebriaci campis solium adfectare Palati
 et pressum in faciem digitis extendere panem,
 quod nec in Assyrio pharetrata Sameramis orbe
 maesta nec Actiaca fecit Cleopatra carina.

²⁴ Bona Dea kultuszát kizárólag nők ünnepelheték – itt a szokást kifordítva a nőket kizárják a szertartásról. A szatírában korábban említett Clodius Kr. e. 62-ben nagy botrányt keltve beosont az egyik szertartásra, hogy elcsábítsa Caesar feleségét.

²⁵ Az *ite profani* kifejezés kifordítása az alany nőneműre változtatásával.

²⁶ Azaz „athéni”: Athén mitikus első királya, Kekrops után.

²⁷ Thrák istennő, akinek kultusza a Kr. e. 5. században Athénban és Korinthosban is elterjedt, szertartásain a csekély forrás alapján a transzvesztizmus is szerepet kapott.

[82] Eljön a nap, amikor e ruhánál is nagyobb ocsmányságra vete-medsz, hisz senki sem egy pillanat alatt jutott a fürtelem csúcsára. Lasacsán majd azok fogadnak maguk közé, akik hosszú homlokkötőt öltenek a négy fal között, egész nyakukat láncok fedik, s így engesztelik a Jó Istennőt kocatóggyel és nagy borosedénnyel. Ám a szokást kifordítva a nőket messze űzik, a küszöbön őket át nem eresztik: az istennő oltára csak a férfiakat várja.²⁴ „El innen, beavatatlan nők!”²⁵ – kiáltják. „Itt nem jajgat fuvoláslány sípja!” Épp ilyen orgiákon szokták rég titkos fáklya-fénynél fárasztani a bapták a cecropsi²⁶ Cotytót.²⁷ Az egyik ferde túvel sűríti nedves korommal festett szemöldökét, s remegő szemeit felemelve festi; priapusi üvegből iszik a másik,²⁸ hosszú fürtjeivel tölti meg arany hajhálóját, ruhája kék kockás vagy sárgászöld sima toga, s még szolgálja is ura Iunójára esküszik.²⁹

[99] Emez meg tükröt tart kezében, a köcsögcsászár Otho fegyverét,³⁰ zsákmányát egy auruncai színésztől.³¹ Teljes fegyverzetben nézegette magát benne, s úgy adta ki a hadiparancsot: emeljék fel a lobogókat. Ezt kellett volna megemlíteni az új évkönyvekben, a friss történelmében:³² polgárháborús³³ felszerelés lett a tükör! Mi más is lenne a fővezér dolga, mint Galba megölése és a bőrpolás?! Az első polgárhoz illik az állhatatosság: Bebriacum mezein a Palatium trónjára tör, s közben arcára nyomja, ujjával keni szét a kenyértésztát – ilyesmit sem asszír földön a tegzes Sameramis, sem actiumi hajóján a gyászoló Cleopatra nem tett.

²⁴ Az idősebb Plinius is említést tesz a fallikus ivóalkalmatosságok elterjedtségéről – e kontextusban viszont homoerótikus konnotációi vannak.

²⁵ Általános esetben kizárólag női esküformula.

³⁰ Suetoniustól ismert a hagyomány, hogy a Galba megölése után császárrá lett Otho Nero szeretője volt. A sor második fele egy epikus kifejezést fordít ki (Verg. *A.* 3, 286: *magni gestamen Abantis*).

³¹ A latin szöveg *actoris* szava Clausen kiadásától eltérően kisbetűvel. Az *Actoris* az *Aeneis*ben tulajdonnév: Turnus zsákmánya az auruncai Actortól származik (Verg. *A.* 12, 94), Othóé viszont egy színésztől.

³² Feltehetőleg Tacitus *Historiae* című történelmi munkájára utal.

³³ Az említett polgárháború a Nero halálát követő zűrzavaros időszak, az ún. „négy császár éve”: Kr. u. 69-ben sorrendben Galba, Otho, Vitellius és Vespasianus kaparintotta meg a hatalmat. Ez volt Marcus Antonius legyőzése óta az első valódi polgárháború a birodalomban.

hic nullus uerbis pudor aut reuerentia mensae, 110
 hic turpis Cybeles et fracta uoce loquendi
 libertas et crine senex fanaticus albo
 sacrorum antistes, rarum ac memorabile magni
 gutturis exemplum conducendusque magister.
 quid tamen expectant, Phrygio quos tempus erat iam 115
 more superuacuum cultris abrumpere carnem?
 quadringenta dedit Gracchus sestertia dotem
 cornicini, siue hic recto cantauerat aere;
 signatae tabulae, dictum 'feliciter,' ingens
 cena sedet, gremio iacuit noua nupta mariti. 120
 o proceres, censore opus est an haruspice nobis?
 scilicet horreres maioraque monstra putares,
 si mulier uitulum uel si bos ederet agnum?
 segmenta et longos habitus et flammea sumit
 arcano qui sacra ferens nutantia loro 125
 sudauit clipeis ancilibus. o pater urbis,
 unde nefas tantum Latiis pastoribus? unde
 haec tetigit, Gradiue, tuos urtica nepotes?
 traditur ecce uiro clarus genere atque opibus uir,
 nec galeam quassas nec terram cuspide pulsas 130
 nec quereris patri. uade ergo et cede seueri
 iugeribus campi, quem negligis. 'officium cras
 primo sole mihi peragendum in ualle Quirini.'
 quae causa officii? 'quid quaeris? nubit amicus
 nec multos adhibet.' liceat modo uiuere, fient, 135
 fient ista palam, cupient et in acta referri.
 interea tormentum ingens nubentibus haeret
 quod nequeant parere et partu retinere maritos.
 sed melius, quod nil animis in corpora iuris
 natura indulget: steriles moriuntur, et illis 140
 turgida non prodest condita pyxide Lyde,
 nec prodest agili palmas praebere luperco.

³⁴ Utalás a fríg Cybele papjainak önkasztrációjára.

³⁵ Azaz a lovagrendi cenzusnak megfelelő összeget.

[110] Nincs itt szemérem a szavakban, nincs illem az asztalnál, csak Cybele fesletten cincogó szabadszájúsága, és egy megszállott, vénséges, fehér hajú főpap: gégéje említésre méltó, ritka mély példány, akár mestertanárnak is felfogadhatnák. Mégis, mire várnak még? Már rég ideje lett volna egy késsel fríg módra lenyesni a fölösleges húst!³⁴

[117] Négy százezer sestertiust adott hozományul³⁵ Gracchus³⁶ egy kürtösnek – vagy tán az egyenes fuvolán játszik ő? Az iratokat szignózták, elhangzott a „sok boldogságot”, leültek a bőséges lakomához, férje ölébe feküdt az új asszony. Ó, előkelők, hát censor kell nekünk vagy egyből egy béljós? Mármint jobban megrettenél, nagyobb rémségnek tartanád, ha borjat szülne egy asszony, vagy bárányt ellene a tehén? Fodros hosszú ruhát és fátylat ölt most, ki a titkos szíjon lengő szentséget hordozva izzadt az *ancile*-pajzsok súlya alatt.³⁷ Ó, város atyja, miért estek ilyen nagy bűnbe Latium pásztorai? Miért talált rá e viszkető bujaság unokáidra, Gradivus?³⁸ Gyere, nézd, egy gazdag nemest elvesz egy másik férfi, de te nem rázod a sisakot, dárdád hegye nem veri a földet, s nem panaszkodsz atyádnak. Menj hát el akkor, hagyd el a rideg mező földjeit,³⁹ ha már úgyse érdekelnek.

[132] „Holnap kora reggel dolgom van Quirinus völgyében.” Aztán miféle dolgod? „Hogyhogy miféle? Férjhez megy a barátom. Nem lesznek ott sokan.” Csak éljünk még egy kicsit, majd nyilvánosan teszik, megteszik ugyanezt, sőt a hírlapokban is meg akarják íratni. Ám mindközben egyetlen hatalmas kintól nem szabadulhatnak e menyasszonyok: nem tudnak szülni, s férjüket a szüléssel tartani maguk mellett. De jobb is, hogy a természet nem ad lelküknek jogot testük irányítására, így terméketlenül halnak meg, s nem használ nekik a nagyhasú Lyde titkos szelencéje, vagy ha tenyerük a sebesen futó Lupercus felé tartják.⁴⁰

³⁶ Ismét egy közelebből nem azonosítható személy: a szöveg alapján igen előkelő származású és Salius-pap.

³⁷ A Mars szertartásain kulcsszerepet játszó papok felszerelését alkották az égből hullott *ancile* és másolatai.

³⁸ Előbb Romulust, majd atyját, Marsot szólítja meg.

³⁹ Azaz a Campus Martiust.

⁴⁰ A Lupercalia alkalmával futkosó, fiatal, meztelen előkelők csapkodták állatbőrrel a népet, aminek termékenységfokozó erőt tulajdonítottak.

uicit et hoc monstrum tunicati fuscina Gracchi,
 lustrauitque fuga mediam gladiator harenam
 et Capitolinis generosior et Marcellis 145
 et Catuli Paulique minoribus et Fabiis et
 omnibus ad podium spectantibus, his licet ipsum
 admoueas cuius tunc munere retia misit.
 esse aliquos manes et subterranea regna,
 Cocytum et Stygio ranas in gurgite nigras, 150
 atque una transire uadum tot milia cumba
 nec pueri credunt, nisi qui nondum aere lauantur.
 sed tu uera puta: Curius quid sentit et ambo
 Scipiadae, quid Fabricius manesque Camilli,
 quid Cremerae legio et Cannis consumpta iuuentus, 155
 tot bellorum animae, quotiens hinc talis ad illos
 umbra uenit? cuperent lustrari, si qua darentur
 sulphura cum taedis et si foret umida laurus.
 illic heu miseri traducimur. arma quidem ultra
 litora Iuuernae promouimus et modo captas 160
 Orcadas ac minima contentos nocte Britannos,
 sed quae nunc populi fiunt uictoris in urbe
 non faciunt illi quos uicimus. 'et tamen unus
 Armenius Zalaces cunctis narratur ephebis
 mollior ardenti sese indulsisse tribuno.' 165
 aspice quid faciant commercia: uenerat obses,
 hic fiunt homines. nam si mora longior urbem
 t'indulsitt pueris, non umquam derit amator.
 mittentur braciae, cultelli, frena, flagellum:
 sic praetextatos referunt Artaxata mores. 170

⁴¹ A 8. szatírában szintén megjelenik a gladiátorként parádézó Gracchus, ott ráadásul szakrális viseletét is megemlíti.

⁴² Domitianus, akinek családja, a Flavius-dinasztia Suetonius tanúsága szerint homályos eredetű és nem büszkélkedhetnek őseik szobraival.

⁴³ A legfiatalabbak ingyen mehettek be a nyilvános fürdőkhöz.

⁴⁴ A felsorolás az *Aeneis* alvilágjárását idézi, ahol három soron belül (843–845) említi Camillus, a Scipiók, Fabricius és a Camillusok árnyait.

⁴⁵ A Veii elleni küzdelemben elesett 306 Fabius.

[143] Sőt, ezen a rémségen is túltett a tunikás Gracchus szigonya,⁴¹ amikor gladiátorként pucolt végig az aréna közepén, pedig előkelőbb a Capitolinusoknál és Marcellusoknál, meg a Catulusok és Paulusok utódainál, de még a Fabiusoknál is, mindenkinél, akik az első sorból nézik, sőt ezekhez nyugodtan hozzáveheted őt magát is, kinek játékain hálóját kivetette.⁴²

[149] Hogy léteznek az árnyak és az alvilági birodalom, a Cocytus meg a fekete békák a Styx örvényeiben, s hogy egy sajkában árnyak ezrei szelik át a vizet, már a gyerekek sem hiszik, legföljebb azok, akik még ingyen fürödhetnek.⁴³ De tegyük fel, hogy igaz! Mit érez Curius és a két Scipio, mit érez Fabricius és Camillus árnya,⁴⁴ mit érez a cremerai legio,⁴⁵ s a Cannae-ban elemésztett ifjúság,⁴⁶ megannyi háború halott lelkei, valahányszor tőlünk egy ilyen árny érkezik hozzánk? Tisztulni akarnának, ha lenne ott gyanta és kén, ha akadna nedves babérág.⁴⁷

[159] Jaj nekünk, hogy minket is odavezetnek! Túl vittük seregeink Iuvena partjain,⁴⁸ a minap meghódított Orkádokon,⁴⁹ s a roppant rövid éjszakával is beérő britannusokon,⁵⁰ de ami most a győztesek városában zajlik, olyat egyetlen leigázott nép sem tesz. „Dehogynem! Egy bizonyos armeniai Zalacesről, ki minden ifjúnál nőiesebb, úgy hírlik, hogy egy felajzott tribunus kedvére tett.”⁵¹ Nézd, ez a kereskedelem hatása! Tűszként érkeztek, itt ember lesz belőlük. Ugyanis ha elég időt kapnak a fiúk a városban, sosem hiányzik majd a szerető. Nem kell nekik nadrág, kés, zabla és ostor: így viszik haza a bíborszegélyű erkölcsöket Artaxatába.⁵²

⁴⁶ A Hannibál ellen Kr. e. 216-ban megívott cannae-i ütközetben nagyjából 50 ezer római katona esett el.

⁴⁷ Tisztító szertartások eszközei.

⁴⁸ Az Ír-sziget.

⁴⁹ Az Orkney-szigeteket Agricola foglalta el Kr. u. 84-ben.

⁵⁰ Egyértelmű túlzás: a Brit-szigetek nincsenek annyira északon, hogy ez extrém rövid éjszakákat okozzon.

⁵¹ Clausen kiadásától eltérően e mondatot *interlocutori* megszólalásnak tekintem.

⁵² Armenia fővárosa.